

Пряката демокрация в местното самоуправление на Република България

Делиана Бориславова Попова
СУ "Св. Климент Охридски", София 1504, бул. Цар Освободител 15
e-mail: deliana_popova@abv.bg

Абстракт: Тенденциите в българското законодателство от последните години показват развитие в посока либерализиране на нормите, отнасящи се до пряката демокрация в местното самоуправление. Въпреки това, все още са налице немалко фактори, които ограничават развитието на гражданската компетентност и активното участие на гражданите в различните форми на пряката демокрация на местно ниво. В доклада се прави анализ на актуалните нормативни разпоредби по темата като успоредно с това се извеждат горепосочените възпиращи фактори и се дават практически препоръки за подобряване на законите разпоредби.

Ключови думи: пряка демокрация, местно самоуправление, граждани

Обект: Пряката демокрация в Република България

Предмет: Формите на пряко участие на гражданите в местното самоуправление на Република България

Цели:

- Да се разгледат юридическите основания за пряка демокрация в България
- Да се съпоставят и анализират различията между актуалните нормативни разпоредби, отнасящи се до прякото участие на гражданите в местното самоуправление и отменените такива.
- Да се зададат практически препоръки за подобряването на законите нормативни актове, които да допринесат за по - активното участие на гражданите в процеса по вземане на политически решения на местно ниво.

Увод

Съвместното съществуване на формите на пряко и представително осъществяване на публичната власт е безспорен белег за демократичността на всяка съвременна държава и общество. При плуралистичната демокрация е естествено съществуването и изразяването на различни и противоположни решения на обществено значими проблеми. Пряката демокрация засилва демократичния политически процес, тя спомога за решаването на някои от най-важните въпроси на държавното управление. В този смисъл пряката демокрация не е само швейцарски феномен, а е важна форма на осъществяване на съвременната конституционна демокрация.

Практикуването на пряката демокрация „изисква действителното присъствие на заинтересованите“¹, т.е. гражданите да притежават готовност и мотивация да участват в процесите по вземане на политически решения независимо дали става въпрос за държавно или местно ниво.

Законови основания за пряка демокрация в Р. България

Един от най-силните аргументи в подкрепа на пряката демокрация се намира в конституциите на повечето демократични държави.

Конституцията на Република България поставя пряката и представителната демокрации в равнопоставена позиция. Възможността за прякото участие на гражданите във вземането на политически решения и оформянето на дневния ред произтича от принципа на народния суверенитет².

През есента на 1996 г., като законодателно продължение на конституционния текст на чл. 42, е приет **Законът за допитване до народа**. С него се регламентират три форми на пряка демокрация – референдум (национален и местен), общо събрание на населението и подписка (на местно ниво). За съжаление високите нормативни изисквания и ограничителните разпоредби правят закона неработещ. Като примери за подобни разпоредби могат да се посочат: изискването от чл. 17 ал. 2 за кворум за действителност на референдумите от 50% от гласоподавателите; забраната за граждани да инициират национален референдум³; ограничаване на приложното поле на общото събрание на населението⁴; ограничаването на подписката само до въпроси на местното самоуправление⁵. Тези ограничения дават многократно по-широки правомощия на политическите пълномощници (народните представители и общинските съветници), отколкото на самия източник и субект на публичната власт – народът.

Решителна стъпка за промяна в посока на реализация на конституционните норми и принципи за участие на народа в осъществяване на публичната власт се прави през 2009 г. чрез приемането на изцяло нов **Закон за пряко участие на гражданите в държавната власт и местното самоуправление**.

¹ Сартори, Джовани. Теория на демокрацията, т2, София, ЦИД, 1992, стр. 44

² Конституцията на Република България чл. 1, ал. 2

³ Законът за допитване до народа, чл. 6

⁴ Пак там, чл. 40

⁵ Пак там, чл. 50

В закона са описани основните принципи на прякото участие на гражданите в управлението. Това са: 1) свободно изразяване на волята; 2) общо, равно и пряко участие с тайно гласуване; 3) равен достъп до информация по поставения за решаване въпрос и 4) еднакви условия за представяне на различните становища.

В закона са посочени и четири форми на пряката демокрация, с които гражданите могат да вземат участие в управлението: референдум, гражданска инициатива, европейска гражданска инициатива и общо събрание.

В следващите редове на доклада ще бъде обърнато по – детайлно внимание на преките форми на участие, засягащи местното самоуправление.

Форми на пряката демокрация в местното самоуправление

Значение на участието на гражданите в местното самоуправление е от изключителна важност. Поддържането на интереса на гражданите и въвличането им в местната политика разширяват „прозрачността” на управлението и спомагат да се повиши доверието в действията на местните представители. Съхраняването на подкрепата за местната власт е несъмнено едно от важните условия, за да е възможно ефективно политическо и управленско действие. И обратното, откъсването на гражданите от управлението може да засили апатията, т.е. недоверието в органите на властта, да намали интереса към резултатите от властовите действия.

Преките форми на участие в местното самоуправление според Конституцията на Република България, Закона за местното самоуправление и местната администрация, както и Закон за пряко участие на гражданите в държавната власт и местното самоуправление са: местен референдум, гражданска инициатива на местно ниво и общо събрание на населението.

Местният референдум

Местният референдум е един от основните институти на пряката демокрация. Чрез него гражданите имат възможност да участват във вземането на решения по най-важните въпроси от местно значение и от компетентността на общинските съвети.

Сферите на приложение, процедурата за произвеждане, както и редица техническо - организационни детайли при провеждането на местен референдум в България, са уточнени и се регулират чрез разпоредбите на Закон за пряко участие на гражданите в държавната власт и местното самоуправление (изм. и доп. ДВ. бр.56 от 24 Юли 2015г.).

В българското законодателство съществуват въпроси, които се решават само след допитване до гражданите. Така например местният референдум е задължителен компонент от процедурата по обособяване на нова община. Наред с това обаче, законодателят е предвидил и кръг от въпроси, които не могат да се решават чрез местен референдум. Такива са въпросите за местния бюджет и размера на местните данъци и такси, а също така и правилата на вътрешната организация и дейност на общинския съвет. Тези ограничения срещат недоволството на немалко критици, които смятат, че въпросите засягат твърде важни аспекти от местното самоуправление, които не бива да бъдат изключени от предмета на референдумите.

Новият закон, регулиращ прякото участие на гражданите в местното самоуправление, либерализира режима за провеждането на местен референдум, като разширява възможностите за инициатива на гражданите. Според него инициатива за произвеждане на местен референдум в рамките на цялата община имат не само 1) общинските съветници, 2) кметовете на общини, кметства и райони, но също така и 3) гражданите чрез **инициативен комитет** с подписите на не по-малко от **една двадесета** от гласоподавателите, които имат постоянен адрес на територията, на която ще се провежда референдума. В този случай Общинският съвет следва да обсъди предложението за референдум, но не е задължен да вземе такова решение. Когато обаче в подиската са взели участие **не по - малко от една десета** от избирателите⁶, то Общинският съвет е длъжен да вземе решение за произвеждането му. Тези разпоредби дават възможност на гражданите да поставят на дневен ред важни за тях проблеми от местно значение и определено е крачка напред в развитието на пряката демокрация.

Наред с даването на възможност за инициатива на гражданите, законът предвижда и намаляване на необходимото мнозинство от общински съветници за съставяне на предложение за референдум от 1/4 на 1/5, което също е важна промяна, облекчаваща режима на инициране на местни референдуми.

Ролята на гражданското участие в местното самоуправление се засилва и от предоставената възможност за произнасяне по вече взето решение от Общинския съвет⁷. Тази законова разпоредба би могла да се тълкува като своеобразно гражданско вето. В срок до един месец след обявяване на решение на Общинския съвет инициативен комитет с подписа, съдържаща подписите на не по-малко от 1/10 от гражданите с избирателни права на съответната община, може да поиска да се произведе референдум за одобряване на решението. Кметът на общината определя датата на референдума, който трябва да се произведе в срок до два месеца от постъпване на искането.

Една от разпоредбите, предизвикващи най-много дебати и критики сред привържениците на пряката демокрация, е тази на чл. 41 от закона⁸. Причината за това е наличието на изискуем кворум за приемане на предложението, предмет на референдума. Съпоставено с отменения Закон за допитване до народа, се вижда, че в момента изискването за минимален брой гласоподаватели, взели участие в референдума, за да се счете за редовен, е намален. В отменените разпоредби е било необходимо да вземат участие повече от половината от общия брой на гласоподавателите, докато към момента изискването е да са не по-малко от 40 на сто. Въпреки това много граждански организации смятат, че и този праг е прекалено висок и блокиращ процеса на инициране и провеждане на валидни референдуми, което пречи на широкото

⁶ Закон за пряко участие на гражданите в държавната власт и местното самоуправление (изм. и доп. ДВ. бр.56 от 24 Юли 2015г.), чл.27 ал.2

⁷ Пак там, чл.27 ал.3

⁸ Пак там, чл. 41 ал.2

прилагане на референдумите като начин за вземане на решения. Тези организации настояват кворумът да бъде значително намален⁹ или дори изцяло премахнат¹⁰. Като основен аргумент се посочва Кодекс на добрите практики за референдуми¹¹, който не препоръчва да се предвижда кворум за участие, защото по този начин избирателите, които се въздържат от гласуване, се приравняват на гласуващите против. Също така, кворумът за участие насърчава избирателното въздържане от участие и гласуване и като такъв не допринася за укрепването на пряката демокрация и възпитаване на гражданско участие.

Наред с разгледаните важни промени, внесени от настоящото законодателство, трябва да се обърне внимание и на един не по-малко важен въпрос, а именно този за финансовата обезпеченост на местните референдуми. В закона е посочено, че общината самостоятелно подsigурява средствата, необходими за провеждането на местен референдум, като ги заделя от общинския бюджет. Този начин на финансиране на местни референдуми се прилага и в Швейцария, като почти една трета от обществените разходи и приходи се реализират на общинско ниво (едва 31,7% от публичните разходи се съдържат във федералния бюджет)¹². Една от основните причините за активното и успешно прилагане на пряката демокрация в Швейцария на общинско ниво е именно финансовата стабилност на местно равнище. В България обаче ситуацията е доста по-различна. По финансовите данни за общините от първото тримесечие на 2016 г.¹³ става ясно, че 150, или 59% от всички 265 общини имат просрочени задължения, а 36 общини отговарят на поне три от критериите за общини във финансови затруднения¹⁴. Тези обезпокоителни данни доведоха до въвеждането на специален ред за откриване на процедура по финансово оздравяване на общините, както и възможност за предприемане на мерки за финансова устойчивост и стабилност на местните финанси. Тази ситуация неминуемо повдига въпроса доколко българските общини са способни финансово да обезпечат провеждането на местни референдуми и на практика да прилагат пряката демокрация на местно ниво.

Гражданската инициатива

Гражданската инициатива е друга форма на пряката демокрация на местно ниво, чрез която гражданите могат да правят предложения до общинския съвет, кмета на общината, на района или на кметството, до областни или регионални органи на изпълнителната власт за решаване на въпроси от местно значение. Характерното за нея е, че тя се осъществява чрез подписка, организирана от инициативен комитет. Местната гражданска инициатива се организира по решение на събрание на не по-малко от 50 гласоподаватели. Събранието одобрява предложението, за което да се събират подписи на граждани. Разходите във връзка с организирането на подписката изцяло се финансират от граждани и юридически лица. В рамките на едномесечен срок от връчването на подписката, органите на местното самоуправление са длъжни да я разгледат и да обяснят своето решение и мерките за неговото изпълнение.

Задължението за организиране на информационна кампания е на самия инициативен комитет. В рамките на кампанията могат да се разпространяват информационни материали, да се организират публични дискусии, инициаторите да се срещат с представители на гражданското общество и с граждани.

Успехът на гражданската инициатива в значителна степен зависи от силата и убедителността на посланието, от видимото медийно присъствие, от изградените граждански партньорства и коалиции. От особена важност е инициаторите да осъществяват работни контакти с институциите, до които са отправени предложенията, да се търсят съмишленици „отвътре“, които да подкрепят инициативата. Също така е важно да се използват различни форми на застъпничество и лобиране, които да повишат шансовете за приемане на направеното предложение.

Общото събрание на населението

Друга пряка форма за участие на гражданите в местното самоуправление е **Общото събрание на населението**. Кръгът от въпроси, предоставени за решаване чрез тази форма на пряката демокрация, са разширени в сегашния закон. Общо събрание може да решава всички въпроси от местно значение, които са компетентност на съответния общински съвет или кмет и се решават по целесъобразност.

Членове на общото събрание са всички гласоподаватели. За разлика от референдума, общото събрание предполага събирането на гражданите на едно място по едно и също време и провеждане на дебат по въпроси от общинско значение. Законодателят е предвидил практическите проблеми с организацията и провеждането на общо събрание и е разпоредил, в случаите когато населението надвишава 1000 души общото събрание, да се провежда по избирателни секции в определен срок. Решението на общото събрание се формулира като се съберат резултатите от отделните събрания. За да бъде легитимно това решение, то трябва да се приеме с мнозинство повече от половината от присъстващите. В едномесечен срок след приемането на решението кметът на общината трябва да предприеме необходимите мерки по изпълнението му.

Инициатива за свикване на такова събрание имат: 1) кмета на общината, района или кметството; 2) общинския съвет и 3) гражданите.

⁹ Форум Гражданско Участие: <http://www.fgu.bg/blog/fgu-s-predlozheniya-za-promeni-v-zakona-za-pryakoto-uchastie/>

¹⁰ Сдружение „Болкан Асист“. Проект „Граждански дебат за промяна“:

http://www.parliament.bg/pub/cW/20150603085021Balkan%20Asist_Stanovishte.PDF

¹¹ Кодекс на добрите практики за референдуми, Съвет на Европа – Европейска комисия за демокрация чрез право (Венецианска комисия), Страсбург, Март 2007, CDL-AD(2007)008 Or.Fr.

¹² Federal budget of Switzerland - https://en.wikipedia.org/wiki/Federal_budget_of_Switzerland

¹³ Финансови данни за общини по чл. 130 г, ал. 2 от ЗПФ - 2015-Q1 2016 - <http://www.minfin.bg/bg/page/810>

¹⁴ Закон за публичните финанси. изм. и доп., ДВ, бр. 43 от 7.06.2016 г. чл. 130а.

Важно е да се отбележи, че сегашните изисквания за свикване на общото събрание по инициатива на гражданите, отнасящи се до минималния брой гласоподаватели в искането, е редуциран от една четвърт до една петдесета, но не по-малко от 20 граждани с избирателни права.

Намалено е и изискването за кворум при провеждането на общото събрание. То се счита за редовно, ако на него присъстват не по-малко от една четвърт от гласоподавателите, а не както преди - повече от половината.

Друга важна промяна внесена от Закона от 2009 г. е премахване възможността на отмяна на изпълнението на взето вече решение от общо събрание. В старите разпоредби кметът на общината разполагал с прекалено силно влияние по отношение на взетите решения от общото събрание. Той е имал право да преценява дали взетото решение е в интерес на общината и да спира изпълнението, като го отнася за разглеждане в общинския съвет, който от своя страна е трябвало да се произнася дали да отмени, или да потвърди решението¹⁵. Чрез тази процедура пряката демокрация се е поставяла в подчинена роля спрямо представителната. В момента ролята на кмета в общото събрание е единствено организационна и спомагателна, което означава, че неговата бъдеща позиция е тази на "медиатор". Той обявява решението, взето от събрание и издава заповед, в която конкретизира мерките за неговото изпълнение или внася предложение в общинския съвет за подготовка и приемане на съответно решение, правилник или наредба.

Разгледаните законодателни промени, отнасящи се до общото събрание, значително разширяват възможностите за гражданско влияние над местната власт чрез формите на пряката демокрация.

Едно от най-важните изисквания, на което трябва да отговаря всяка една от трите форми на пряка демокрация в местното самоуправление, е това за **съставяне на валидна подписка**, чрез която гражданите да заявяват подкрепата си за конкретна инициатива. Изискванията за коректност на бланката за събиране на подписи включват: вписването на трите имена; единния граждански номер (ЕГН); постоянния адрес и подпис на гражданина. Вписването на данните трябва да стане лично върху хартиен носител.

През последните години, именно правилата за съставяне на подписка, предизвикват значителни дискусии, тъй като мнозина ги определят като възпиращ фактор за по-широкото прилагане на пряка демокрация на местно ниво. Изследване¹⁶, проведено през 2014 г. сред 687 души, потвърждава тази теза. Повече от половината респонденти на изследването настояват изискването за ЕГН в подписката за референдум да се замени с рождена дата, тъй като изпитват притеснения да предоставят толкова важни лични данни. Също толкова от запитаните граждани искат да имат възможност за събиране на подписи онлайн, а не само лично върху хартиен носител.

Заклучение

Практикуването на пряка демокрация възпитава и стимулира културата на участието, поради това държавата трябва да насърчава участието на гражданите в местното самоуправление. Когато гражданите смятат, че са допринесли да бъдат решени определени въпроси, тогава те са склонни да се чувстват отговорни за местната политика и дори да защитават в по-голяма степен резултатите от нея.

Пряката демокрация води до повишаване на съпричастността на българите към общностните и национални ценности. Тя може да бъде алтернатива на партийните разочарования, апатията на гражданите към всичко политическо.

Референдумите стимулират обществените дебати по ключови теми. Те могат да забавят вземането на решения, но също така пречат на установяването на крайни позиции, като правят политиките по-консенсусни и устойчиви. Референдумите на местно ниво са особено важни за демокрацията на местното самоуправление, включително като инструмент за граждански контрол върху сливането на бизнес и власт.

Следствие на направения анализ на действащите разпоредби, отнасящи се до пряката демокрация в местното самоуправление, може да се обобщи, че все още са налице много възпиращи фактори, които ограничават инициативността на гражданите за включването им в различните преки форми на участие в процеса по вземане на решения на местно ниво. Към тези фактори могат да се причислят както изискването за посочване на ЕГН в подписката за местните референдуми, местните граждански инициативи и общите събрания, липсата на онлайн система за събиране на подписи, така и недостатъчната информираност на гражданите относно пряката демокрация като цяло. Има много подети инициативи за местни референдуми, но прекалено високият кворум не допуска по-голямата част от тях до успешен край. Успешното и често практикуване на пряка демокрация в местното самоуправление не зависи само от мотивацията на гражданите за включване в подобни инициативи или от тяхната „компетентност“ по поставения въпрос за гласуване, но също така и от реалната способност на общините да обезпечат финансово провеждането на преките форми на демокрация.

Тенденциите в българското законодателство от последните години показват изразена посока към либерализиране на нормите, засягащи прякото участие на гражданите в управлението. А наличието на все повече граждански неправителствени организации, възприели като своя основна цел разпространението на принципите и идеите на пряката демокрация, организирането на инициативи за подобряването на правната й рамка, насърчаване на гражданското участие и провеждането на различни изследвания в тази посока, ще са гаранция, че пряката демокрация няма да изпадне от дневния ред на управляващите.

¹⁵ Законът за допитване до народа, чл. 48

¹⁶ Емпирично социологическо изследване на тема: "Пряката демокрация в България: възможности и предизвикателства", проведено в периода 10-18 май 2014 г.

Препоръки

В тази част от доклада ще бъдат представени няколко предложения за промяна в закона, които биха стимулирали гражданската компетентност и по-активното участие на гражданите в процеса по вземане на политически решения на местно ниво чрез формите за пряко участие (местни референдуми, граждански инициативи и общи събрания).

- 1) Гражданите трябва да имат възможност да вземат отношение по важните финансови въпроси, отнасящи се до общината. Законът трябва да премахне ограничението за произвеждане на референдуми по финансови въпроси. Всички теми, свързани с капиталови и инвестиционни разходи, би трябвало да могат да бъдат поставени на местни референдуми, а някои от тях, като тези за вземане на дългосрочни и особено големи общински заеми, би трябвало да бъдат задължително гласувани на референдум. Даването на възможност за решаването на важни управленски въпроси е стъпка напред към гражданското съзряване, към утвърждаването на едно отговорно управление.
- 2) Редуцирането на част от изискванията за предоставяне на лични данни при формирането на подписката ще повиши участието на гражданите в иницирането на референдуми, граждански инициативи и общи събрания – изискванията в подписката да се вписва ЕГН и пълен адрес действат възпиращо за голяма част от гражданите и пречи те да се включат активно и да подкрепят инициативата. При записване на лични данни от непознати лица на улицата, макар и във връзка с обявена инициатива, буди основателно съмнение и опасение от злоупотреба с тези данни.
- 3) Следващата препоръка също е насочена към повишаване инициативността на гражданите за събиране на подкрепа за референдуми. Трябва да се създадат необходимите условия за онлайн събиране на подписи в специално разработен защитен формат. Липсата на такава възможност води до ограничения по отношение на разпространението на информация и събирането на подкрепа.
- 4) Значителна част от проведените местни референдуми са формално невалидни, поради изискването за кворум. Основният проблем с изискването за кворум за участие е, че стимулира неучастието, а не активното заявяване позиция.
- 5) Трябва да се регламентира разяснителната кампания. Основните проблеми са свързани с липсата на достатъчно и коректна информация. За да има съдържателен дебат по време на кампанията и гражданите активно да участват, е нужно да разполагат с достатъчно и качествена информация. В момента практиката показва, че различни инициативни комитети и застъпници да разпространяват данни и информация, които не са съобразени с никакъв общ стандарт за коректност, обективност, достъпност и достоверност. Това състояние се явява съществена пречка пред гражданите да упражняват правото си на информиран и свободен избор.
- 6) Трябва да се организират информационни и обучителни кампании, разясняващи спецификата на пряката демокрация, нейните процедури и различните ѝ форми на гражданско участие. Статистическите данни¹⁷ посочват, че съществува голяма неяснота и непознаване на спецификата както на конкретното законодателство, така и на възможните опции за провеждане на референдум.

Литература

1. Асоциацията за социални изследвания и приложни изследователски практики. Анализ на резултатите от емпирично социологическо изследване на тема: "Пряката демокрация в България: възможности и предизвикателства". 2014 - <http://idd-bg.com/materials/analiz-na-rezultatite-ot-empirichno-sotsiologicheskoto-izsledvane-na-tema-privakata-demokratiya-b-balgariya-bazmozhnosti-i-predizbikatelstva.html>
2. Кодекс на добрите практики за референдуми, Съвет на Европа – Европейска комисия за демокрация чрез право (Венецианска комисия), Страсбург, Март 2007, CDL-AD(2007)008 Or.Fr.
3. Публичен регистър на предложенията за произвеждане на местен референдум - http://www.publicregisters.info/r/Publichen_registyr_na_predlojeniyata_za_pr/102427/
4. Регистър за местните референдуми - <https://opendata.government.bg/eu/dataset/pernctbp-ha-mecthnte-peqpepehdymn>
5. Регистър по Закона за пряко участие на гражданите в държавната власт и местното самоуправление - <http://parliament.bg/referendum/?page=reg&lng=>
6. Сдружение „Болкан Асист“. Проект „Граждански дебат за промяна“: http://www.parliament.bg/pub/cW/20150603085021Bolkan%20Asist_Stanovishte.PDF
7. Фондация „Институт за пряка демокрация“. Пряката демокрация – постижения, възможности, предизвикателства. София. 2015. - http://idd-bg.com/data/files/%D0%9F%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8/Sbornik_6in1_Direct_Democracy_Achievements_Possibilities_Challenges_BG.pdf
8. Форум Гражданско Участие: <http://www.fgu.bg/blog/fgu-s-predlozheniya-za-promeni-v-zakona-za-privakoto-uchastie/>
9. "Statistik Schweiz - Kennzahlen in % des BIP". Retrieved 2016-01-04. - <http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/de/index/themen/18/01/key/01.html>
10. Federal budget of Switzerland - https://en.wikipedia.org/wiki/Federal_budget_of_Switzerland

Нормативни актове:

1. Закон за местното самоуправление и местната администрация. доп. ДВ. бр.51 от 5 Юли 2016г.
2. Закон за пряко участие на гражданите в държавната власт и местното самоуправление. изм. и доп. ДВ. бр.56 от 24 Юли 2015г.
3. Закон за публичните финанси. изм. и доп., ДВ. бр. 43 от 7.06.2016 г.
4. Законът за допитване до народа. отм. ДВ. бр.44 от 12 Юни 2009г.
5. Конституцията на Република България. изм. и доп. ДВ. бр.100 от 18 Декември 2015г.